

Sam White: A Cold Welcome: The Little Ice Age and Europe's Encounter with North America.

Harvard University Press, Cambridge, MA, 2017. 376 oldal.

Sam White, az Ohio Állami Egyetem történeti tanszékének docense 2017-ben egy, az amerikai történetírásban nagy figyelmet kiváltó monográfiát publikált „Fagyos üdvözet. A kis jégkorszak és Európa találkozása Észak-Amerikával” címmel. A szerző Észak-Amerika koloniális történetének korai időszakát, a Kolumbusz 1492-es partraszállásától a Mayflower 1620-as útjáig tartó hosszú évszázadot vizsgálta meg környezettörténeti nézőpontból. White kiinduló hipotézise szerint a kis jégkorszak éghajlatromlása fontos szerepet játszott a korai gyarmati időszak eseménytörténetének alakulásában Európában, Észak-Amerikában, illetve a két kontinentst összekötő Atlanti-óceánon egyaránt. Az amerikai történész monográfiája jól illeszkedik azoknak az átfogó környezettörténeti elemzéseknek a sorába, amelyek szerzői a 2000-es évek elejétől kezdve arra törekedtek, hogy a különböző történeti események elbeszélésébe beilleszék a környezeti tényezőket is. A zöld történeti narratíva megjelenésének bemutatása önmagában is egy önálló és igen terjedelmes tanulmányt igényelne. Egy ilyen rövid bemutatásban talán elegendő, ha megemlítem John R. McNeillnek a 20. század környezettörténetéről írt monográfiáját (amely az eredeti angol nyelvű munka megjelenését követően mindössze tíz évvel már magyar fordításban is megjelent),¹ illetve ugyanazon szerzőnek az

amerikai függetlenségi háborút környezettörténeti szempontból újraértelmező Moszkító birodalmak című munkáját, valamint a Közép-Európai Egyetem (CEU) egykori oktatójának, Richard Hoffmannak a monográfiáját a középkor környezettörténetéről.² Sam White könyve ebbe a sorba illeszkedik: nem a környezeti változásokat számba vevő és értelmező szakmonográfia, hanem egy olyan környezettörténeti narratíva, amelyben a természeti környezet, közelebbről a kis jégkorszak a történeti események aktív formálója. Az amerikai szerző az előszóban hangsúlyozza: könyvét az ismeretterjesztés szándékával írta, és arra törekedett, hogy lehetőség szerint kerülje a tudományos szakzsargon használatát.

Sam White a környezettörténeti tényezők hatásának értelmezése során két kérdéskörrel foglalkozik behatóan. Egyfelől meghatározza a kis jégkorszak fogalmát és időbeni érvényességét, másfelől a korabeli tudományos ismeretek kontextusában értelmezi a gyarmatosító európaiak amerikai tapasztalatait. White szerint a kis jégkorszak globálisan és hozzávetőlegesen 1300-tól 1850-ig tartott. A lehűlés

kiadás – *Something New Under the Sun. An Environmental History of the Twentieth-Century World* címmel – 2001-ben jelent meg). Ezt a *Korall* 53. számában (2013: 203–207) Kresák Eszter mutatta be.

² McNeill, John R. 2010: *Mosquito Empires: Ecology and War in the Greater Caribbean, 1640–1914*. CUP, New York; Hoffman, Richard C. 2014: *An Environmental History of Medieval Europe*. CUP, Cambridge.

¹ McNeill, John R. 2011: *Valami új a Nap alatt. A huszadik század környezettörténete*. Ursus Libris, Budapest (az angol nyelvű

legfontosabb indikátora a gleccserek méretének és a tengeri jég kiterjedésének növekedése volt. A leghidegebb esztendőkből akár 2 Celsius fokkal is elmaradhatott az éves középhőmérséklet a 20. századi referencia-időszak (1961–1990) átlagától. A 16. század utolsó harmadától a 17. század végéig tartó időszakot Emmanuel Le Roy Ladurie nyomán a klímátörténet „szuper kis jégkorszakként” tartja számon. Ugyanakkor munkájában White azt is megjegyzi, hogy a hosszú 17. század nem azért vált a globális történelem kritikus időszakává, mert éghajlati szempontból példátlan erősségű változások mentek végbe ekkor, sokkal inkább azért, mert a korabeli társadalmak zöme igen sebezhető állapotban volt szerte a világon. A felfedezők teljesen eltérő klimatikus viszonyokat találtak az Atlanti-óceán két oldalán ugyanazoknál a szélességi fokoknál, továbbá teljesen felkészületlenek voltak az amerikai időjárás olyan helyi sajátosságaival szemben, mint a hurrikánok és tornádók.

Észak-Amerika felfedezése és gyarmatosítása két irányból kezdődött el: délről és keletről. A spanyolok az 1520-as évektől megújuló kísérleteket tettek az Új-Spanyolországtól északra lévő területek elfoglalására, terjeszkedésük első célpontja Florida volt. A floridai expedíció során azonban váratlan nehézségekkel kerültek szembe, mert számukra a félsziget hideg „északi” vidéknek bizonyult, ahol télen fagygal és havazással is számolniuk kellett. Az első expedíciók csaknem teljesen ruhátlan indián teherhordóit az „északi” hideg időjárás rendre megtizedelte. A spanyol híradá-

sok egyetértettek abban, hogy Florida alkalmatlan hely a megtelepedésre, rossz a föld, kevés a kikötő, nagyon hűvös és szélsőséges az időjárás, a helyi indiánokról pedig azt is feljegyezték, hogy nagy nyomorban élnek. A spanyolok még a 16. század végére sem tudták konszolidálni a hatalmukat Floridában, és tekintettel a tetemes kiadásokra, III. Fülöp 1608-ban jelentős mértékben csökkentette a floridai katonai kontingens létszámát. A királyi tanácsban ennek kapcsán Florida teljes feladásának gondolata is felmerült, de végül – a hivatalos magyarázat szerint a keresztény indiánok iránti felelősségérzettől indítatva – a spanyolok továbbra is fenntartották az itteni hídfőállásukat.

Kelet felől az első felderítő egy francia szolgálatban álló itáliai hajós, Giovanni da Verrazzano kapitány volt. Mivel a francia király, I. Ferenc soha nem ismerte el az 1494-es tordesillasi szerződés érvényességét, amelyben az Európán kívüli világot Spanyolország és Portugália között osztották fel, ezért 1524-ben arra utasította Verrazzano kapitányt, hogy derítse fel az észak-amerikai partvidéket. Verrazzano egyetlen karavellával szelte át az Atlanti-óceánt, és valahol a karolinai partvidéken kötött ki. A kapitány kedvező benyomásokat szerzett, és arról tudósította a francia uralkodót, hogy a partvidéket kiterjedt erdőségek borítják, a bennszülöttek pedig soha nem láttak még európai embert. A 16. század során Verrazzano beszámolója nyomán indultak el a francia, angol és holland hajósok Észak-Amerika keleti vidékeinek felfedezésére, amelynek vonzerejét az is növelte, hogy ezeken

a területeken kisebb volt a kockázata annak, hogy az Újvilágban konfrontálniuk kell a spanyolokkal.

A korai és rendre kudarcba fulladt kísérletek után végül a 17. század első évtizedében három meghatározó jelentőségű települést alapítottak meg Észak-Amerikában: Jamestownt (1607) az angolok, Québecet (1608) a franciák, illetve Santa Fét (1610) a spanyolok, amelyek mindegyikében sikerült a telepeseknek gyökeret ereszteniük. A telepesek első generációja azonban rendkívüli nehézségekkel nézett szembe. Olyan területekre érkeztek, amelynek a természeti viszonyairól és az ott élő népekről semmilyen biztos tudásuk nem volt. Ebben a helyzetben kétféle alkalmazkodási stratégiát lehetett használni: egyfelől a próba-szerencse (*trial and error*) módszerét, másfelől pedig törekedni lehetett arra, hogy valamilyen úton-módon eltanulják az indiánoktól az életben maradáshoz szükséges tudást és jártasságokat. Különösen megnehezítette az európai telepesek életét, hogy környezeti szempontból nem is lehetett volna ennél alkalmatlanabb évtizedet választani a települések megalapításához. 1586-ban Mexikóban kitört a Colima-vulkán, amely hatalmas mennyiségű magas szulfáttartalmú port juttatott a felső légkörbe. Grönlandi jégmagvizsgálatok és történeti feljegyzések alapján egy további vulkánkitörés is beazonosítható, amely 1595. március 12-én történt. 1600. február 15-én pedig kitört a Huaynaputina-vulkán a perui Andokban. Utóbbi kitörés a Tambora-vulkán 1816-os kitörésének nagyságával vetekszik, amely a híres nyár nélküli éveket okozta Nyugat-Euró-

pában és Észak-Amerikában. E vulkánkitörések éghajlat-módosító hatásai egymást erősítették, a vulkáni por és hamu bekerült a felső légkörbe, és leárnyékolta a napsugárzást. Az északi félgömbön az egymást követő vulkánkitörések következtében jóval gyorsabb lehűlés ment végbe, mint az előző ötszáz évben bármikor. A faévyűrű-vizsgálatokra alapozott hőmérsékleti rekonstrukciók szerint Euráziában és Észak-Amerikában a nyári átlaghőmérséklet az 1580-as évek végén és az 1590-es években 1 Celsius fokkal elmaradt a fentebb már említett referencia-időszak átlagától, 1600 és 1609 között pedig a lehűlés meghaladta az 1 fokot. A klímarekonstrukciók szerint 1601 nyara az északi félgömbön 1,8 Celsius fokkal maradt el a referencia-időszak átlagától, s jelen ismereteink alapján elmondható, hogy 1601 a leghidegebb nyár, a 17. század első évtizede pedig a leghidegebb nyári dekád volt az elmúlt kétezer évben.

A korai koloniális korszak történeti rekonstrukciójában fontos szerepet kaptak a környezettörténet természetismereti és régészeti kutatási eredményei. Az évyűrű-, a pollen- és a jégmagvizsgálatok az éghajlati változások nagy felbontású rekonstrukcióját tették lehetővé, a régészeti feltárások pedig bizonyították, hogy a klímariomlás időszaka ellátási problémákat okozott nemcsak a gyarmatosító európai népesség, hanem az őslakos amerikaiak körében is. Az indiánok, mindenekelőtt a pueblo kultúrához tartozó települések lakói, jól rekonstruálható módon, egyértelműen igyekeztek alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez. Diverzifikálták a termelésüket, egyre nagyobb tartalékokat

halmoztak fel, valamint intenzíven kereskedtek a bölényvadász nomád törzsekkel. Mindeközben az európaiakkal szintén erősebbé váltak a kapcsolatok, a régészeti feltárások eredményei azt bizonyítják, hogy az európaiak hatása már a gyarmati korszak első évszázadában is tetten érhető a bennszülöttek eszközhasználatában és az eszközeik díszítésében egyaránt. A korabeli források tanúsága szerint az indiánok és az európai telepesek viszonyát leginkább a misszionáriusok megjelenése, az alkohol és az európai betegségek elterjedése mérgezte meg.

Ezzel ellentétben az európai telepesek, különösen az első években, nagymértékben rá voltak utalva az indiánok segítségére. Jamestown vagy Québec lakói aligha maradtak volna életben, ha a település környékén élő indiánok nem látják el őket élelmiszerekkel. A telepesek az indiánoktól tanulták meg a megfelelő öltözködés és lábbelikészítés módját, ismerték meg a helyi ehető és gyógyító növényeket. A 17. században az egyik leghíresebb amerikai növény a fehér cédrus volt, amelynek tűlevele rendkívül gazdag C vitaminban, és amelynek fogyasztására az irokéz törzs indiánjai tanították meg Québec francia telepeseit. Az angolok alkalmazkodási esélyeit ugyanakkor nagymértékben javította, hogy a telepesek mögött ott állt a Virginia Társaság, amely nemcsak biztosította az anyaország támogatását, de szisztematikusan gyűjtötte az információkat és a tapasztalatokat az Újvilágban.

Sam White végkövetkeztetése szerint annak, hogy Észak-Amerika gyarmatosítása elhúzódott, döntően környezeti okai voltak. A telepesek az európaiaktól alapvetően különböző

éghajlati-környezeti körülmények közé kerültek a másik kontinensen. Amennyiben az amerikai éghajlat megfeleltethető lett volna az európai tapasztalatoknak (annál csak kis mértékben melegebb vagy hidegebb), akkor az alkalmazkodás feltehetően gyorsabban ment volna végbe. De az éghajlati-környezeti különbségek meglehetősen nagyok voltak, az amerikai klíma változatosabb, a viharok pedig keményebbek. A csapadékviszonyoknak az európaiaktól eltérő növények feleltek meg, amelyeknek a termesztését először meg kellett tanulni, ami időbe telt. A spanyolok floridai kudarcai, illetve az angolok és franciák nehézségei az északabbra fekvő területeken rámutatnak arra, hogy ez az alkalmazkodási folyamat egy ismeretlen környezetben milyen nehézségekkel járhatott. És ezen az ismeretlen amerikai terepen csapott le a telepesekre a „szuper kis jégkorszak” első időszaka a 16–17. század fordulóján, amikor a frissen alapított települések lakóit egymás után sújtották viharok, szárazságok és szokatlanul fagyos telek. Minden valószínűség szerint az őslakosok és a gyarmatosítók közötti konfliktusok gyakoribbá válásában szerepet játszott az erőforrások szűkülése is. A későbbi történeti események fényében elmondható, hogy végső soron a 17. század elején érkezett európaiak sikeresen járták végig az alkalmazkodás és a tanulás nehéz útját, összegyűjtötték a helyi megfigyeléseket, összevetették azokat az európai tapasztalatokkal, s a kolonizált területen – az „új világban” – megkeresték az életben maradáshoz szükséges megfelelő megoldásokat.

Rácz Lajos